

الله أكبر

دانشگاه سیستان و بلوچستان
تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

تأثیرپذیری شهریار از حافظ

استاد راهنما:

دکتر عبدالله واثق عباسی

استاد مشاور:

دکتر محمود عباسی

۱۳۸۷ / ۹ / ۲۳

تحقیق و نگارش:

محمد صفرپور شیرایه

شهریور ۱۳۸۷

۱۰۵۷۵۹

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان تاثیر پذیری شهریار از حافظ قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی توسط دانشجو محمد صفرپور شیرایه تحت راهنمایی استاد پایان نامه دکتر عبدالله واثق عباسی تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

محمد صفرپور شیرایه

این پایان نامه ... ۴ ... واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ ۱۷, ۹, ۲۸ توسط هیئت داوران بررسی و درجه ... به آن تعلق گرفت.

نام و نام خانوادگی	امضاء	تاریخ
استاد راهنما	دکتر عبدالله واثق عباسی	
استاد مشاور:	دکتر محمود عباسی	
داور ۱:	دکتر محمد امیر مشهدی	
داور ۲:	دکتر حیدر علی دهمرده	
نماینده تحصیلات تکمیلی:	دکتر رضا رضایی	

۱۷, ۹, ۲۸

دانشگاه سیستان و بلوچستان

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب محمد صفرپور شیرابه تأیید می کنم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: محمد صفرپور شیرابه

امضاء

تقدیم به:

پدر و مادرم ، دلیل بودنم

همسرم ، دلیل ماندنم

و یگانه فرزندم ، ایلیا

سپاسگزاری

برخود لازم می دانم به پاس زحمات و راهنمایی های اساتید گرانقدر، جناب آقای دکتر عبدالله واثق عباسی، به عنوان استاد راهنما و جناب آقای دکتر محمود عباسی به عنوان استاد مشاور، فروتنانه تشکر و سپاسگزاری کنم. همچنین از استاد ارجمند جناب آقای دکتر ابوالقاسم رادفر و استاد گرامی جناب آقای دکتر محمد امیرمشهدی و سایر همکاران گروه بسیار سپاسگزارم. امید وارم که خداوند به همه ی آن بزرگواران اجر خیر عطا فرماید. نیز بر خود لازم می دانم از صبر و شکیبایی و همکاری های بی شائبه ی همسر عزیزم، خانم معصومه مهدی نیا کمال تشکر را بنمایم.

چکیده:

بنا به تعریف ارسطو از شعر تقلید، اساس شعر و هنر است و در این جستار تلاش شده باز نموده شود که شهریار تبریزی از لسان الغیب حافظ تقلید ادبی کرده و در سرتاسر غزلیاتش متأثر از خواجه ی شیراز است. این پایان نامه بر اساس تعریف اندیشمند فرزانه، محمدرضا شفیعی کدکنی، که شعر را متشکل از پنج عنصر می دانند، در شش فصل تنظیم شده است:

فصل اول: کلیاتی درباره ی موضوع

فصل دوم: بررسی عاطفه و درونمایه های شعری حافظ و شهریار

فصل سوم: بررسی صور خیال دو شاعر

فصل چهارم: زبان شعری دو شاعر

فصل پنجم: موسیقی شعر شهریار و حافظ

فصل ششم: بررسی تطبیقی ساختار شعری دو شاعر

کلمات کلیدی: تأثیرپذیری، شهریار، حافظ، تقلید ادبی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱	مقدمه
۴	فصل اول : کلیات
۵	۱_۱ سال شمار زندگی شهریار
۸	۲_۱ آثار شهریار
۱۰	۳_۱ ویژگی های شعر شهریار
۱۳	۴_۱ نظر شهریار درباره ی حافظ
۱۵	۵_۱ درباره ی حافظ
۱۸	۶_۱ تاثیر پذیری از شعر حافظ و پیشینه ی آن
۲۱	۷_۱ تقلید چیست و تقلید ادبی کدام است ؟
۲۴	۸_۱ آیا تاجر همان تقلید است ؟
۲۶	۹_۱ مروری کوتاه بر سبک بازگشت ادبی
۲۹	۱۰_۱ مضامین تقلید و تاجر در ادب فارسی
۳۹	۱۱_۱ بررسی تحلیلی تاثیر پذیری و تاثیر گذاری
۴۶	۱۲_۱ تاثیر پیشینیان بر حافظ
۴۷	فصل دوم : عاطفه
۵۰	۱_۲ درونمایه های مشترک حافظ و شهریار به ترتیب الفبا
۵۴	۲_۲ مضمون های مشترک به ترتیب غزل حافظ
۶۲	۳_۲ یاد کرد حافظ
۶۸	فصل سوم : تخیل
۷۰	۱_۳ اضافات تشبیهی مشترک
۷۲	۲_۳ استعارات مشترک
۷۶	۳_۳ تضمین مصراع یابیت حافظ
۷۶	۱_۳_۳ تضمین مصراع
۷۷	۲_۳_۳ تضمین بیت
۷۸	فصل چهارم : زبان
۸۰	۱_۴ واژگان مشترک حافظ و شهریار
۱۰۲	۲_۴ ترکیبات مشترک
۱۰۸	۳_۴ باستانگرایی نحوی مشترک
۱۱۱	۴_۴ استفاده از تعابیر و اصطلاحات شعر حافظ

۱۱۳	فصل پنجم : موسیقی
۱۱۶	۱_۵_ جدول وزن های مشترک
۱۱۷	۲_۵_ ردیف های مشترک شهریار با حافظ
۱۲۳	۱_۳_۵_ استقبال از وزن و قافیه و ردیف
۱۳۱	۲_۳_۵_ استقبال از وزن و قافیه
۱۳۴	۳_۳_۵_ استقبال از وزن و ردیف
۱۳۶	۴_۳_۵_ استقبال از وزن
۱۳۶	۵_۳_۵_ استقبال از قافیه
۱۳۶	۶_۳_۵_ استقبال از وزن و قسمتی از ردیف
۱۳۷	فصل ششم : شکل شعری
۱۴۰	۱_۶_ شاهکار ساختاری حافظ
۱۴۳	۲_۶_ تاثرات ساختاری شهریار از حافظ
۱۴۵	نتیجه گیری
۱۴۶	ضمائم
۱۴۷	الف_ اعلام اشخاص
۱۵۰	ب- اعلام مکان ها
۱۵۲	فهرست منابع

تقلید، اساس آفرینش هنری است و هیچ اثری بدون تقلید پدید نمی آید. تقلید در ادبیات امری اجتناب ناپذیر است و همه ی متون نظم و نثر ما سرشار از موارد تاثیر و تأثر ادبی است. اهمیت تقلید ادبی تا بدان پایه است که در نظم فاخر فارسی دوره ای به نام دوره ی بازگشت ادبی قابل تمایز می باشد. بازگشت ادبی، نتیجه ی سرخوردگی اساتید شعر فارسی از ابتدال سبک هندی و واکنشی طبیعی و جبری بود. یعنی مسیر منطقی شعر فارسی به نحوی ناخود آگاه متوقف شد، نه این که اساتید شعر فارسی با اختیار خود به چنین ارتجاعی دست زده باشند. حسن این دوره، و جینی زیر بنایی در کل ادوار شعر فارسی بوده و آن را برای ورود به دوره ی جدید آماده کرده است.

به هر حال تقلید، به خودی خود، امر ناپسندی نیست مگر اینکه کور کورانه و انعطاف ناپذیر باشد. در این وجیزه تلاش شده که تأثرات و تقلیدهای ادبی شهریار از حافظ باز نموده شود.

محمد حسین بهجت تبریزی، متخلص به (شهریار) با موفقیت توانسته است از خواجه شمس الدین محمد شیرازی، متخلص به حافظ تقلید ادبی کند؛ و این تقلید و تأثر از نوع مثبت بوده است، یعنی تقلیدی مطلوب و مقبول و نه خشک و عینی. شعر حافظ ملکه ی ذهن شهریار شده است یعنی وقتی شهریار غزلسرای می کند، گنجینه ی فاخر غزل حافظ بدون اختیار در چشمه ی مستعد ذهنش ساری و از آنجا بر زبان و قلمش جاری می شود؛ و این نمی تواند مانند تقلید اکثر شاعران سبک بازگشت ادبی باشد؛ چون آنان بدون آن که شعر اساتید زبان فارسی، ملکه ی ذهنشان شده باشد، به تقلید دست می زدند و به همین جهت تقلید آنان کاریکاتوری از شعر آن اساتید از آب در می آمد. اما در شعر شهریار بوی خوش غزل های حافظ به مشام می رسد و این در بیشتر غزل های او صادق است، در واقع با نگاهی ژرف شهریار شاعر برجسته ای است که در طول هفت قرن بعد از حافظ در نوع خود منحصر به فرد می باشد.

در این جستار بر حسب تعریف استاد ارجمند و فاضل گرانمایه، محمدرضا شفیعی کدکنی، که عناصر شعر را عاطفه، زبان، تخیل، موسیقی و شکل دانسته، در طول شش فصل به بررسی فرضیه ی تأثیر پذیری شهریار از حافظ پرداخته خواهد شد. در فصل اول به بیان کلیاتی درباره ی موضوع مورد بحث و تقلید و تأثر و تفاوت آن دو با هم و مصادیق آنها در ادب فارسی و نیز مباحثی دیگر به تفصیل پرداخته شده است. در فصل دوم، بحث ما بررسی درونمایه های عاطفی شعر این دو شاعر گرانقدر ادب فارسی است. در فصل سوم، تخیل شعری حافظ و شهریار مورد کنکاش و در فصل چهارم مبحث زبانی آنها مورد مذاقه قرار

گرفته و این جستار در سطوح واژگان و ترکیبات مشترک دنبال شده است. در فصل پنجم به مطابقه ی موسیقی شعری حافظ و شهریار و وجوه اشتراک آنها از نظر وزن و عروض پرداخته و سرانجام در فصل ششم به بررسی شکل شناسانه غزلیات این دو استاد ادب پارسی همت گماشته شده است. درباره ی پیشینه ی پژوهش لازم به ذکر است که در خارج از ایران در کشور جمهوری آذربایجان کارهای خوبی درباره ی شهریار رنگ وجود یافته و در داخل کشور تحقیق مستقلی در سطح یک اثر برجسته انجام نشده است، اما دقیقاً با همین موضوع (تأثیر شهریار از حافظ) مقاله ای از محمد تقی سبکدل در ماهنامه ی حافظ، شماره ی ۳۴: شهریور ۱۳۸۵ صفحات ۲۸-۲۶ به چاپ رسیده است.

درباره ی ضرورت و اهداف پژوهش گفتنی است با توجه به این نکته که کارهای تطبیقی میان ادبیات معاصر و کلاسیک فارسی به ندرت تحقق یافته، انجام چنین طرح هایی ضروری به نظر می رسد. هدف از اجرای این پروژه تحقیقی، ارائه ی نخستین پایان نامه ی مستقل در این باب است تا سایر دانشجویان در آینده وجوه دیگر این تحقیق را مورد بررسی قرار دهند.

درباره ی کاربرد نتیجه ی پژوهش باید گفت که نتایج این رساله در زمان حال مشوق دانشجویان دیگر در انجام چنین مباحثی است و در آینده نمونه و سرمشقی برای تداوم انجام چنین پروژه هایی خواهد بود. در پایان این مقال بیان مطالب ذیل ضروری می نماید:

شعر حافظ بر مدار غزل می چرخد و اگر چه شهریار غیر از غزلیات آثار دیگری نیز دارد، اما اساس کار این پایان نامه بر مقایسه و تطبیق غزل های این دو شاعر تنظیم شده است.

نگارنده در این پایان نامه از دیوان حافظ، به اهتمام محمد قزوینی و قاسم غنی، و از کلیات دیوان شهریار، انتشارات زرین - نگاه، بهره گرفته است. ضمناً در این پایان نامه علامت اختصاری «ح» و «ش» به ترتیب به جای حافظ و شهریار آمده و عدد داخل پرانتز مقابل ابیات و مصراع های حافظ نشانگر شماره ی غزل و اعداد مقابل اشعار شهریار به ترتیب عدد سمت راست شماره ی جلد و عدد سمت چپ شماره ی صفحه می باشد.

پر واضح است این تحقیق بدون مدد و راهنمایی های مؤثر و دلسوزانه استاد گرانقدر جناب آقای دکتر عبد الله واثق عباسی و مشاوره ی استاد فرزانه جناب آقای دکتر محمود عباسی به فرجام نمی رسید. در پایان یکبار دیگر بر خود لازم می دانم از زحمات مدیر محترم گروه زبان و ادبیات فارسی، جناب آقای دکتر محمد امیر مشهدی و استاد گرانسنگ جناب آقای دکتر رادفر و همه ی اعضای گروه زبان و

ادبیات فارسی که در دوران تحصیل خوشه چین خرمن اندیشه و دانش آنان بوده ام کمال تشکر و قدردانی
را بنمایم.

فصل اول

کلیات

۱-۱- سال شمار زندگی شهریار:

۱۲۸۵ ه. ش : ولادت در تبریز.

۱۲۸۸ " " : کوچ به دهکده ی خشکناپ در سه سالگی شاعر به علت ناامنی زندگی در تبریز.

۱۲۹۰ " " : (پنج سالگی شاعر) آغاز تحصیل در مکتب با خواندن قرآن و گلستان در نزد آقا ملا محمد باقر و آقا ملا ابراهیم.

۱۲۹۱ " " : بازگشت به تبریز.

۱۲۹۲ " " : آغاز تحصیلات عربی در مدرسه ی طالبیه و آموزش زبان فرانسه در منزل

۱۲۹۴ " " : (در ۹ سالگی) سرودن شعر به زبان فارسی و ادامه ی آن با تخلص بهجت.

۱۲۹۹ " " : پایان دوره ی اول دبیرستان / مهاجرت به تهران جهت ادامه ی تحصیلات.

۱۳۰۰ " " : (پانزده سالگی) ورود به دارالفنون برای ادامه ی تحصیلات متوسطه / آشنایی بابوالحسن صبا و امیری فیروزکوهی / تغییر تخلص از بهجت به شهریار.

۱۳۰۲ " " : پایان تحصیلات دوره ی دوم متوسطه.

۱۳۰۳ " " : ورود به مدرسه ی عالی طلاب / آشنایی با خانم ثریا (پری) و دلدادگی به پری.

۱۳۰۶ " " : حضور در یک مهمانی اشرافی به یاری دوست و همشهری خود، شهیار و سرودن غزل مشهور «امشب قمر اینجاست» و آشنایی با قمرالملوک وزیری.

۱۳۰۸ " " : سال مرگ سید ابوالقاسم شهیار / جدایی از معشوق / ترک تحصیل طب در پایان سال آخر تحصیلات پزشکی / آغاز بحران روحی شدید (در ۲۳ سالگی).

۱۳۱۰ " " : چاپ دیوان شهریار با مقدمه ی ملک الشعراء بهار، سعید نفیسی و پژمان بختیاری / استخدام در اداره ی ثبت اسناد املاک.

۱۳۱۱ " " : انتقال اجباری به نیشابور / ملاقات با کمال الملک.

۱۳۱۲ " " : انتقال به مشهد و شرکت در انجمن های ادبی / آشنایی با اهل فضل و ادب و شاعران مشهد.

۱۳۱۳ " " : مرگ پدرش سید اسماعیل موسوی مشهور به حاج میر آقا خشکناپی.

۱۳۱۴ " " : بازگشت به تهران / تجدید چاپ دیوان.

۱۳۱۵ " " : آغاز کار در بانک کشاورزی و پیشه ی هنر.

۱۳۱۷ " " : سفر به مازندران برای دیدار با نیما یوشیج و عدم توفیق ملاقات.

- ۱۳۱۹ " " : ورود به زمره ی درویشان و شرکت در مجالس احضار ارواح.
- ۱۳۲۱ " " : دیدار با نیما یوشیج / چاپ مثنوی «صدای خانه» با مقدمه ی حسن ارسنجانی.
- ۱۳۲۴ " " : شرکت در نخستین کنگره ی نویسندگان ایران به ریاست ملک الشعرا ی بهار.
- ۱۳۲۵ " " : انتشار منظومه «قهرمان استالین گراد» با مقدمه ی علی شاهنده سفر مادرش کوکب خانم به تهران جهت پرستاری از فرزند.
- ۱۳۲۶ " " : آغاز آشنایی و دوستی با هوشنگ ابتهاج (ه . سایه).
- ۱۳۲۸ " " : چاپ جلد اول دیوان با مقدمه ی علی زُهری که در سال ۱۳۳۳ منتشر می شود.
- ۱۳۲۹-۳۰ " " : سرودن منظومه ی «حیدر بابایه سلام» به زبان مادری.
- ۱۳۳۱ " " : مرگ مادر.
- ۱۳۳۲ " " : بازگشت به تبریز / ازدواج با زنده یاد خانم عزیزه عبدالخالقی، دختر عمه اش که آموزگار بودند/ انتشار منظومه ی حیدر بابا.
- ۱۳۳۳ " " : ولادت شهرزاد تبریزی نخستین فرزندش / و انتشار منتخب آثار شاعر.
- ۱۳۳۴ " " : گوشه گیری و آغاز کتابت قرآن مجید.
- ۱۳۳۵ " " : چاپ جلد دوم دیوان/ تولد دومین فرزندش ابوالحسن که پس از ۱۵ روز فوت می کند/ چاپ جلد سوم دیوان.
- ۱۳۳۶ " " : مریم بهجت تبریزی سومین فرزند استاد/ سرودن مثنوی «مولانا در خانگاه شمس» به مناسبت روز مولانا/ چاپ جلد چهارم دیوان در تهران.
- ۱۳۳۷ " " : آخرین دیدار با نیما یوشیج در تبریز/ نام گذاری روز ۱۶ اسفند به نام «روز شهریار» از طرف وزارت فرهنگ وقت و تجلیل از شاعر با حضور بزرگان ادب.
- ۱۳۳۸ " " : تولد آقای هادی بهجت تبریزی.
- ۱۳۴۲ " " : انتشار کتاب «منوگرافیای محمد حسین شهریار» در باکو، تالیف پروفیسور غلامحسین بیگدلی.
- ۱۳۴۳ " " : سفر به خشکنا ب و سرودن بخش دوم حیدر بابایه سلام/ انتشار کتاب شهریار و حیدر بابایه سلام، تالیف پروفیسور احمد آتش در ترکیه.
- ۱۳۴۵ " " : سرودن سهنندیه در پاسخ منظومه ی بولودقره چورلو (سهنند) شاعر آذربایجانی.

۱۳۴۶ " " : چاپ جلد دوم حیدربابا با مقدمه ی استاد دکتر منوچهر مرتضوی و دیدار با استاد سید ابوالقاسم انجوی شیرازی در تبریز/ امتناع از قبول ریاست کتابخانه پهلوی. چاپ دیوان پنج جلدی در تبریز/ مسافرت به تهران و اقامت در منزل سهند (بولودقره چورلو)/ دیدار با شاعران معروف و مطرح کشور در منزل سهند و محافل ادبی.

۱۳۴۷ " " : اعطای درجه ی استاد افتخاری از طرف دانشگاه تبریز و تجلیل از وی در سالن شیروخورشید تبریز.

۱۳۵۰ " " : سفر به تهران و اقامت در منزل سهند/ دیدار با رستم علی اوف، ایران شناس معروف شوروی/ تجلیل از سوی انجمن روابط فرهنگی ایران در ترکیه.

۱۳۵۱ " " : انتشار کتاب «ترکجه سی» بر اساس حیدر بابای شهریار در ترکیه تالیف پروفیسور محرم ارگین/ دیدار با رسول حمزه اوف شاعر داغستانی/ سخنرانی در سمینار دبیران زبان و ادبیات در تبریز/ ریاست کنگره ی سراسری شعر ایران در تبریز و عدم شرکت شاعران نوپرداز.

۱۳۵۲ " " : مهاجرت به تهران.

۱۳۵۳ " " : مرگ عزیزه خانم همسر شاعر.

۱۳۵۶ " " : بازگشت به تبریز و گوشه گیری.

۱۳۵۷ " " : انتشار کتاب «سیر بد آموزی در دیوان شهریار» تالیف مهدی اکبری حامد در تبریز/ هم صدایی با انقلاب.

۱۳۶۱ " " : چاپ اشعار ترکی به کوشش یحیی شیدا.

۱۳۶۲ " " : بزرگداشت شاعر در تالار وحدت دانشگاه تبریز/ چاپ مجموعه ی شعری «نغمه های خون»

۱۳۶۶ " " : بیماری و بستری شدن در بیمارستان امام خمینی به مدت ۴ ماه.

۱۳۶۷ " " : شدت بیماری و انتقال به بیمارستان مهر در تهران از روز نهم مرداد ماه ۱۳۶۷. (ثروتیان، ۱۳۸۵: ۱۷-)

۱-۲- آثار شهریار: (به ترتیب سال چاپ)

۱. روح پروانه (مثنوی)، تهران، خیام، ۱۳۰۹
۲. دیوان شهریار (با مقدمه ی ملک الشعرای بهار، سعید نفیسی، پژمان بختیاری)، تهران، خیام، ۱۳۱۰
۳. دیوان شهریار، تهران، خیام، ۱۳۱۴ (تجدید چاپ دیوان قبلی است)
۴. صدای خدا (مثنوی)، گرد آورنده: حسن ارسنجان (با مقدمه ملک الشعرای بهار، حسن ارسنجان، شهریار)، تهران، بینا ۱۳۲۱.
۵. قهرمانان استالینگراد (منظومه)، با مقدمه ی علی شاهنده، تهران، بینا، ۱۳۲۴
۶. حیدر بابایه سلام (با مقدمه ی مهدی روشن ضمیر و عبدالعلی کارنگ)، تبریز، چاپخانه ی زفیری، اسفند ۱۳۳۲
۷. منتخبی چند از اشعار شاعر استاد سید محمد حسین شهریار، تهران، بینا، شهریور ۱۳۳۳.
۸. منتخبی از اشعار شهریار، تهران، بنگاه مطبوعاتی عطایی، بینا ۱۳۳۳.
۹. شهریار (۱) غزلیات، رباعیات، قطعات، تهران: خیام ۱۳۳۳
۱۰. شهریار (۲) مثنوی ها، قصیده ها و اشعار متفرقه، تهران: خیام ۱۳۳۵
۱۱. شهریار (۳) مکتب شهریار، تهران، خیام ۱۳۳۵
۱۲. شهریار (۴) افسانه ی شب و سایر آثار، تهران، خیام ۱۳۳۶
۱۳. حیدر بابایه سلام (جلد دوم، به خط خود استاد، با مقدمه ی دکتر منوچهر مرتضوی)، تبریز، سعدی ۱۳۴۶.
۱۴. کلیات دیوان شهریار (مجموعه پنج جلدی)، تبریز، سعدی - معرفت ۱۳۴۶.
۱۵. کلیات دیوان شهریار، جلد دوم، تبریز، سعدی - معرفت ۱۳۴۹.
۱۶. از شهریار سخن به مناسبت جلسات شعر پارسی در تبریز، تبریز، اداره ی فرهنگ و هنر آذربایجان، آبان ۱۳۵۱
۱۷. شهریار و آذربایجان دیلینده اثر لری، یحیی شیدا، تبریز، اراک ۱۳۶۰
۱۸. برگزیده ی اشعار استاد سید محمد حسین شهریار، یحیی شیدا، تبریز، تلاش ۱۳۶۳
۱۹. برگزیده ی اشعار ترکی و فارسی استاد سید محمد حسین شهریار، به اهتمام اسماعیل تاجبخش، تبریز، یاران ۱۳۶۳

۲۰. نغمه های خون، اداره ی کل فرهنگ و ارشاد اسلامی آذربایجان شرقی - وزارت فرهنگ ارشاد

اسلامی مرکز هنرهای تجسمی ۱۳۶۳

۲۱. کلیات دیوان شهریار(دو جلدی)، سید محمد حسین شهریار، انتشارات زرین - نگاه، تهران، چاپ

پانزدهم: ۱۳۷۳

۲۲. متن کامل غزلیات شهریار، محمد حسین بهجت تبریزی انتشارات نگاه، چاپ اول: ۱۳۷۹

۲۳. دیوان شهریار(دو جلدی)، محمد حسین بهجت تبریزی، انتشارات نگاه، تهران چاپ بیست و هشتم،

۱۳۸۵

الف) زبان و بیان:

شهریار با زبان گرم و صمیمی خود معجزه کرده است و بعضی اشعارش کاملاً سهل و ممتنع است و با مدد همین ویژگی است که می تواند افکار و احساسات خود را به زبان مردم عادی باز گوید و شعرش در جان آدم نفوذ کند. برای همین پیوند ناگسستنی با زبان و بیان مردم است که او از اصطلاحات عامیانه ی بسیار در اشعارش استفاده کرده است. مانند:

آزگار، آس و پاس، اردنگ، از دماغ در آوردن، از سر واکردن، ایکیبری، الوگرفتن، بامبول، بنجل، به رخ کشیدن، بی قواره، پاییچ، پدرصلواتی، تارومار، چشم دریده، خاک بر سر، خل، داد و قال، دکه، دل و دماغ، دوز و کلک، روده درازی، زیر سیبیلی، سیاسوخته، شنگول، فوت و فن، قلمبیده، گنده، متلک و تلوتلو و ...

ویژگی دیگر زبان شهریار، آفریدن تابلوهای ذهنی و تصاویر بدیع شعری است. تصاویر شعری او طبیعی و پویا و هنرمندانه است. او عاشق طبیعت است. برای همین به جای قلم مو، قلم به دست می گیرد و از کوه و جنگل و روز و شب و غروب و طلوع و ... با شعر نقاشی می کند. منظومه ی فخیم «حیدر بابایه سلام» نمونه ی بارز این مدعاست. از ویژگی هایی که شهریار در آن منحصر به فرد است توجه به شعر روستایی است. او فرهنگ روستا را در شعر پیاده می کند. آدمهای روستایی را با سر و وضعشان معرفی می کند. در توصیف طبیعت روستا غوغا می کند و بی جهت نیست که به شاعر شکوه روستا و شاعر طبیعت نامبردار گشته است. شهریار از آرایه های ادبی با مهارت تمامی بهره گرفته است. مثل مرادش - حافظ - جانب میانه روی را رعایت کرده و به تکلف نگراییده است. آرایه های ادبی در شعر او بسیار خوش نشسته اند. گاهی شده که ابهام یا تلمیحی را - درست مثل حافظ - به زیبایی و استادی خاصی به کار برده است که با یکبار خواندن شعر نمی توان به آن پی برد و در بازخوانی آن مصراع یا بیت است که به زیبایی استعمال آن آرایه ی ادبی در آنجا پی خواهیم برد. «اما با تمام استادی شهریار به اعتقاد عبدالعلی دستغیب لغزش هایی در زبان او موجود است مانند:

۱. سهل انگاری لفظی

۲. یکنواخت بودن ابیات یک منظومه

۳. حذف فعل بی قرینه

۴. کاربرد برخی ترکیبات و اصطلاحات سست

۵. گلچین نشدن اشعار به هنگام چاپ» (علی محمدی - ذوالفقاری، ۱۳۸۱/۲۱)

ب) قالب و فرم:

غزل، قالب مخصوص شهریار است که او توانسته است احساساتش را با آن بیان کند. شهریار غزل را انتخاب نکرد؛ بلکه این زندگی او بود که شهریار را به سوی غزل کشانید. وجود حدود چهار صد غزل در دیوان او گواه این مدعاست. «غزل شهریار دو دوره دارد:

اول: دوره ای شوق و شیفتگی و عشق که در این غزل ها سوز و صداقت متبلور است.

دوم: دوره ی انزوای شاعر در تبریز است که از آن شور کاسته می شود و به عرفان گرایش پیدا می کند. «همان (۲۲ / ۲) در غزلهای شهریار، الهامات شاعرانه را به عیان می توان دید. او با تخیل شاعرانه در غزل، به اوج می رود. عرفان نیز در غزلش جای خود را داراست. او در غزل از حافظ متأثر است و فکر حافظ را با زبان امروزی بیان می کند. اما غیر از غزل، او در قالب های دیگر شعری نیز طبع آزمایی کرده است. مثنوی نیز عرصه ی بیان داستانهایی است که در طول زندگی بر او گذشته است. گویا با مثنوی گوشه ای از حرفهای بیکرانی را که در سینه دارد می سراید و بحر طویل قلب خود را بیرون می دهد. قطعه نیز گاهی از ذهن خلاق او بیرون تراویده و هنر او را نمایانده است. شهریار جز قالب سنتی، از شعر نونیز غافل نمانده است. او طرفدار نیما یوشیج در «شعر آزاد» بود. او شعر نو را به خوبی درک می کرد و با فلسفه ی وجودی شعر نو و نیازی که به آن احساس می شد، آشنا بود. عمق تاثیر گذاری قطعات «پیام به انیشتین»، «ای وای مادرم»، «مرغ بهشتی» و «مومیایی» گواه این مدعاست. اما او در حوزه فولکلوریک نیز واقعاً استاد است. شاید بتوان به جرات گفت که در شعر آذری کمتر کسی توانسته است. مانند او طبع آزمایی کند. حیدربابایه سلام شهریار برای آذری زبانان تنها یک شعر روستایی نیست. بلکه هویت آنها و حرف درونشان است.

پ) اندیشه و محتوا:

به طور خلاصه می توان محتوای اشعار شهریار را به این شرح بیان کرد:

۱. شعر شهریار مانند پیشینه ی ادب فارسی لبریز عرفان است و مضامینی مثل ترک دنیا، بیهوده شمردن زندگی و توجه به آخرت در غزل هایش بسیار است.
۲. مضامین اجتماعی، مذهبی و ملی نیز محتوای بعضی از اشعار او است. این اشعار به مناسبت های خاصی چون اعیاد، وفیات، جنگ، تمجید از رزمندگان، وضع نا به سامان فرهنگی، یاد کرد گذشته ی ایران سروده شده است.